

Πολιτική παιδεία και πολιτική συμπεριφορά: Εμπειρική έρευνα σε δείγμα μαθητών

Αντώνης Πατσαϊκονόμου*

Περίληψη

Η εργασία αυτή έχει ως στόχο τη διερεύνηση των στάσεων δείγματος μαθητών ανα-φορικά με το μάθημα της πολιτικής παιδείας και τη συνεισφορά του συγκεκριμένου μαθήματος στην πολιτική τους συμπεριφορά. Το δείγμα το αποτελούν μαθητές γυμνα-σίων της κεντρικής Μακεδονίας. Στα συμπεράσματα της έρευνας συγκαταλέγεται η διαφοροποίηση ανάμεσα στα φύλα αναφορικά με το περιεχόμενο και τον επιθυμητό τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος αλλά και την έμφαση που πρέπει να δοθεί. Το ζη-τούμενο το οποίο διαφαίνεται από την έρευνα είναι η ανάγκη ριζικής αναμόρφωσης του μαθήματος εφόσον αυτό που διακυβεύεται είναι η ενεργή πολιτική συμμετοχή, ένας αδιαμφισβήτητος παράγοντας της δημοκρατίας.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτική παιδεία, μαθητές γυμνασίου, πολιτική συμπεριφορά

---

* Ειδικό Διδακτικό Προσωπικό, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Εισαγωγή

Η πολιτική συμμετοχή ως στοιχείο του ενεργού πολίτη στις δημοκρατίες έχει προβληθεί σημαντικά στις εκπαιδευτικές πολιτικές (policy)¹ τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Η κύρια κατεύθυνση αυτών των πολιτικών έγκειται στην παροχή δεξιοτήτων συμμετοχής και γνώσεων σε όλους τους νέους. Για τους λήπτες των πολιτικών αποφάσεων η πολιτική (political) συμμετοχή αποτελεί πλέον θεμελιώδες συστατικό της δημοκρατικής τάξης (Battistoni, 1985. Council of Europe, 2010b. OJ, 2007, 2010). Οι δραστηριότητες για την συμμετοχική εκπαίδευση, όπως αυτές παρουσιάζονται από την ΕΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλους εθνικούς εκπαιδευτικούς οργανισμούς μπορούν να θεωρηθούν ως μία προσπάθεια συνδυασμού πρακτικής εφαρμογής και παροχής γνώσεων (Boyte, 2004. Birzea et al., 2005. Gollob, Krapf & Weidinger, 2010a, 2010b). Οι πρωταγωνιστές της εκπαιδευτικής πολιτικής σκιαγραφούν μια πολλά υποσχόμενη εικόνα απόψεων και πρακτικών: καθώς η δημοκρατία χρειάζεται ενεργούς πολίτες, πολιτικές οι οποίες στηρίζονται σε ερευνητικά δεδομένα διασφαλίζουν το γεγονός ότι τα σχολεία πρέπει να διδάσκουν την πολιτική συμμετοχή αποτελεσματικά σε όλους τους μαθητές, οι οποίοι ως πολίτες, θα κάνουν χρήση των δεξιοτήτων που θα αποκτήσουν, θα είναι ενεργοί και συνεπώς θα

---

¹ Η ελληνική γλώσσα δεν έχει ξεχωριστούς όρους για τις έννοιες policy και politics. Με το γενικό όρο πολιτική (politics) εννοείται το σύνολο των μέτρων που λαμβάνονται και των μεθόδων και διαδικασιών που ακολουθούνται, μέσω των οποίων, ομάδες ανθρώπων οργανώνονται και λειτουργούν, προκειμένου να πετύχουν με τον αποτελεσματικότερο τρόπο και με το μικρότερο δυνατό κόστος τους σκοπούς που επιδιώκουν σε διάφορους τομείς δραστηριοτήτων. Ο όρος εφαρμόζεται τόσο σε κοινωνικές ομάδες ανθρώπων (κόμματα, οργανώσεις, συνδικάτα, συνελύσεις κατοίκων κλπ), όσο και σε κυβερνήσεις κρατών για τον τρόπο διακυβέρνησης και χειρισμού των διαφόρων υποθέσεων. Η πολιτική είναι συνυφασμένη με την εξουσία και τη δύναμη που πηγάζει από αυτή. Επίσης ο όρος πολιτική (policy) με διαφορετική έννοια αφορά σύνολο αρχών και κατευθύνσεων για την εφαρμογή συγκεκριμένων λειτουργιών σε οργανισμούς, εταιρείες και άλλες οργανώσεις, λαμβάνοντας ανάλογα ιδιαίτερο χαρακτηρισμό π.χ. Ναυτιλιακή Πολιτική, Αγροτική πολιτική, βιομηχανική πολιτική, αμυντική πολιτική, εξωτερική πολιτική, κ.λ.π.

(<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE>. Προσπελάστηκε στις 24/4/2020)

συνεισφέρουν στην διαιώνιση της δημοκρατίας (Boyte & Kari, 1996. Council of Europe 2002. Schulz et al., 2010a, 2010b). Ταυτόχρονα, η ανατροφοδότηση εγγυάται την καλύτερη εφαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τη συνεχή βελτίωση τους. Σε αυτές τις εκπαιδευτικές πολιτικές και στο σχετικό διδακτικό υλικό όπως επίσης και σε σχετικές έρευνες αναφορικά με την πολιτική παιδεία, οι βασικές ιδέες της δημοκρατίας θεωρούνται δεδομένες ενώ στην ουσία χρειάζεται να κατανοηθούν και να εμπεδωθούν. Συνεπώς, πολλές θεωρητικές προσεγγίσεις δομούνται σε ασταθές έδαφος με τις βασικές έννοιες της πολιτικής παιδείας, της δημοκρατίας και της συμμετοχής να είναι αμφίσημες και όχι καλά ορισμένες. Αντίθετα, συχνά αναφέρονται στη δημοκρατία εμφατικά ως ένα καλό, δίκαιο και αρμονικό χαρακτηριστικό των ευρωπαϊκών κοινωνιών το οποίο όμως πρέπει να υποστηριχθεί και να εμπεδωθεί βιωματικά με την εκπαίδευση των πολιτών με στόχο την ενεργό συμμετοχή τους (Callan, 1999. Eurydice, 2005. Hoskins, 2006). Η επιδίωξη αυτή ενδυνάμωσης της συμμετοχής τείνει να προβάλλει μια διαφορά στις πολιτικές και στις πρακτικές της συμμετοχικής δημοκρατίας και μία εξιδανικευμένη εικόνα της δημοκρατίας.

Η αντιπαράθεση και η ανταλλαγή απόψεων, όμως, είναι ένα ενσωματωμένο χαρακτηριστικό του δημοκρατικού πολιτεύματος, των θεωριών συμμετοχής, των θεσμών και φυσικά των ίδιων των πρακτικών συμμετοχής. Παρόλη την πολυπλοκότητα της σύγχρονης κοινωνίας και των συνθηκών πολιτικής συμμετοχής, υπάρχει μια γενική ομοφωνία για το τι είναι ή πρέπει να είναι μια ενεργή πολιτική συμπεριφορά, τουλάχιστον στις δημοκρατίες του δυτικού κόσμου. Η παραπάνω διαπίστωση φαίνεται ότι πλέον θεωρείται δεδομένη: σε ευρωπαϊκό επίπεδο η πολιτική παιδεία και η σχετική έρευνα βασίζεται σε μια προσδοκώμενη κοινή κατανόηση της ενεργής πολιτικής συμπεριφοράς, της δημοκρατίας και της συμμετοχής (Conover & Searing, 2000. Hoskins & Mascherini, 2009. Torney - Purta et al., 2001). Πλέον, οι μελετητές θεωρούν ότι οι πολιτικές της συμμετοχής και της ενεργής πολιτικής συμπεριφοράς δεν απαιτούν περαιτέρω έρευνα και θεωρητική συγκρότηση. Διαφοροποιήσεις αναφορικά με πολιτισμικές διαφορές, το φύλο ή το κυρίαρχο πολιτικό και κοινωνικό αφήγημα θεωρούνται περιττές. Οι εκπαιδευτικές πολιτικές σε διεθνές επίπεδο βασίζονται σε μία ενιαία εικόνα της πολιτικής

παιδείας, η οποία πλέον έχει δεδομένες καλές και κακές πρακτικές. Η διαφορά έγκειται μόνο στην εμφανή κοινωνική και πολιτισμική διαφοροποίηση ανάμεσα στους ανθρώπους, στις κοινωνίες και στα κράτη τα οποία πρέπει να τις αναγνωρίσουν για να ζήσουν αρμονικά. Το ανθρώπινο υποκείμενο ουσιαστικά αντιμετωπίζεται ως ένα ενιαίο ον το οποίο δεν επηρεάζεται από το φύλο του ή τον πολιτισμό του αναφορικά με θέματα πολιτικής ενεργοποίησης (Mascherini, 2009). Οι καλές ή οι κακές πρακτικές σε θέματα πολιτικής παιδείας έχουν την ίδια απήχηση ανάλογα με το υπόβαθρο του δρώντα (Torney – Purta et al., 2001). Είναι πιθανόν οι δρώντες που πολιτικά δεσμεύονται να καθιερώσουν και να εφαρμόσουν ένα κοινό ευρωπαϊκό πρότυπο μέσω της εκπαίδευσης να πρέπει αναπόφευκτα να αγνοήσουν τις δομικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα κράτη στην Ευρώπη. Παρά όμως τη θεωρητική, την πολιτική (political) και την εκπαιδευτική διαφοροποίηση και αντιπαράθεση, η ενιαία κατασκευή εννοιών όπως δημοκρατία, η ενεργή πολιτική συμπεριφορά και συμμετοχή ως κοινά μοντέλα ευρωπαϊκής πολιτικής παραμένει μια πρόκληση. Αυτή η αδυναμία συγκαλύπτεται με τη χρήση των έμμεσων και εν μέρει αφαιρετικών εννοιών της ενεργούς πολιτικής συμπεριφοράς και της συμμετοχής, οι οποίες πολλές φορές στερούνται μιας ενιαίας ερμηνείας. Κριτικές αναλύσεις των πολιτικών συμμετοχής και των αντίστοιχων πρακτικών δείχνουν ότι αυτά τα προβλήματα είναι σημαντικά και δεν μπορούν να αγνοηθούν (Damon, 2001. Held, 2006. Norris, 2011). Για αυτό και η πολιτική εκπαίδευση στα σχολεία κινδυνεύει να πετύχει το τελείως αντίθετο αποτέλεσμα: αυτό της αποπολιτικοποίησης αν παραμείνει μια απλή παιδαγωγική πρακτική χωρίς τη δημιουργία προϋποθέσεων πολιτικής συμμετοχής και παρέμβασης. Με άλλους λόγους, η πολιτική εκπαίδευση δεν μπορεί να είναι ακόμη ένα μάθημα του ωρολογίου προγράμματος. Απαιτείται η αποσύνδεση του από την προσφορά μόνο γνώσεων και η αξιολόγηση των μαθητών μέσω των παραδοσιακών τρόπων του παρελθόντος. Απαιτείται η άμεση σύνδεση του μαθήματος με την πραγματικότητα και η ενθάρρυνση της ενεργούς πολιτικής συμμετοχής έτσι ώστε να ξεφύγει από το φαύλο κύκλο της στείρας αναπαραγωγής ανώφελων γνώσεων (Hoskins, 2006).

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο την παρουσίαση μιας έρευνας που εκπονήθηκε σε σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και συγκεκριμένα σε

μαθητές της Γ' γυμνασίου που διδάσκονται το μάθημα Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή αναφορικά με το ζήτημα της Πολιτικής Παιδείας. Θα διερευνηθεί η συνεισφορά των διάφορων μαθημάτων του αναλυτικού προγράμματος που έμμεσα ή άμεσα συμβάλλουν στην πολιτική εκπαίδευση, στην πολιτικοποίηση των μαθητών και στην προετοιμασία για την ενεργό πολιτική συμμετοχή η οποία θα ακολουθήσει. Ως υπόθεση εργασίας τίθεται το γεγονός της έλλειψης ενδιαφέροντος εκ μέρους των μαθητών για τα μαθήματα πολιτικής εκπαίδευσης εξαιτίας ποικίλων παραγόντων που σχετίζονται με την ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού προσωπικού, την έλλειψη κατάρτισης και την προχειρότητα με την οποία σχεδιάζονται τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών. Για το λόγο αυτό συντάχθηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο μοιράστηκε σε μαθητές γυμνασίου με στόχο την αποτύπωση των απόψεων τους για το μάθημα.

Μεθοδολογία έρευνας

Ως μέσο συλλογής των στοιχείων χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις προσαρμόστηκαν στο μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στη μεγιστοποίηση της εγκυρότητας του ερευνητικού εργαλείου. Για την τελική διαμόρφωση του περιεχομένου του ερωτηματολογίου λήφθηκαν υπόψη οι κριτικές παρατηρήσεις Ελλήνων και ξένων ειδικών σε θέματα πολιτικής παιδείας και εκπαίδευσης (Hoskins & Mascherini, 2009. Ματσαγγούρας, 2007). Η δοκιμαστική εφαρμογή του ερωτηματολογίου σε μικρό δείγμα μαθητών (25 άτομα) είχε στόχο να εκτιμηθεί ο απαιτούμενος χρόνος για την ολοκλήρωση της διαδικασίας, να εντοπιστούν τυχόν δυσκολίες των νέων στην κατανόηση ερωτήσεων και να προσδιοριστούν τυχόν ελλείψεις του ερωτηματολογίου.

Περιγραφή του ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε χωρίζεται σε έξι ενότητες, οι οποίες αποτελούνται από κλειστές ερωτήσεις. Πέρα από αυτές τις ενότητες υπάρχουν ερωτήσεις σχετικές με κάποια δημογραφικά δεδομένα. Στην πρώτη ενότητα

(Α) ζητούνται οι απόψεις των ερωτώμενων αναφορικά με το μάθημα της πολιτικής παιδείας στο σχολείο, τις δυνατότητες του και τη θέση του στο ωρολόγιο πρόγραμμα. Στη δεύτερη ενότητα

(Β) οι ερωτήσεις αποσκοπούν στη λεπτομερή καταγραφή των λόγων ύπαρξης του μαθήματος πάντα σύμφωνα με την άποψη του ερωτώμενου. Έμφαση δόθηκε στα μειονεκτήματα και στα πλεονεκτήματα του, όπως επίσης και στο υπάρχον πλαίσιο διδασκαλίας του. Η τρίτη ενότητα

(Γ) αφορά τη σημασία του μαθήματος για την πολιτικοποίηση του ατόμου αλλά και τη στάση των εκπαιδευτικών, κατά την άποψη των μαθητών απέναντι σε αυτό το μάθημα. Οι ερωτήσεις της τέταρτης ενότητας

(Δ) αφορούν την έμφαση που δόθηκε στο σχολείο του ερωτώμενου σε σχέση με την πολιτική παιδεία. Ζητήθηκαν οι προσωπικές εμπειρίες του κάθε μαθητή και οι γενικές δεξιότητες που αποκόμισε. Οι ερωτήσεις της πέμπτης ενότητας

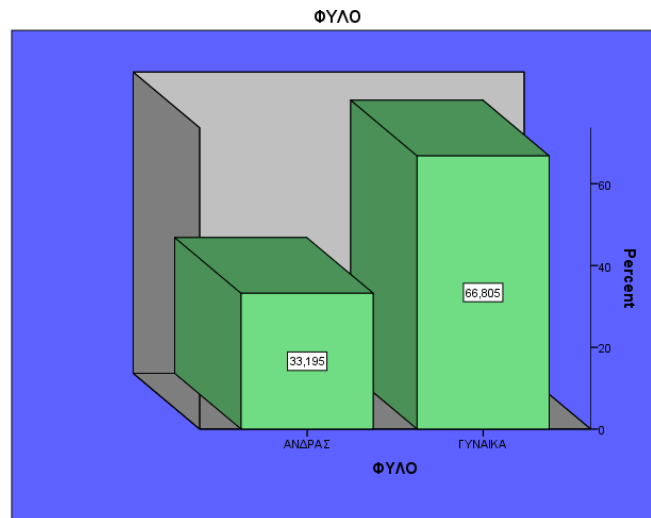
(Ε) αφορούσαν το δέον γενέσθαι, το τι θα πρέπει να μαθαίνουν οι μαθητές στο σχολείο και, τέλος, στην τελευταία έκτη

(Ζ) ενότητα ζητήθηκαν οι απόψεις των μαθητών σε σχέση με τον καλό πολίτη και την έμφαση που πρέπει να δοθεί.

Περιγραφικά δεδομένα δείγματος

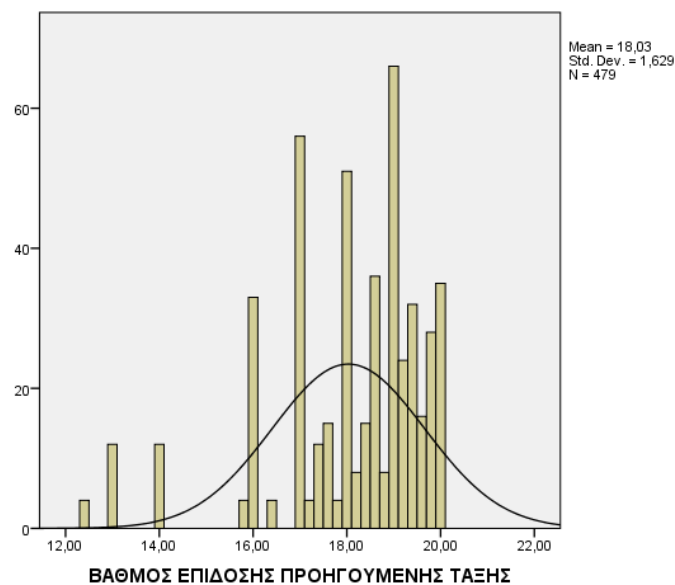
Ορισμένα από τα περιγραφικά δεδομένα του δείγματος παρουσιάζονται στη συνέχεια. Στην έρευνα πήραν μέρος 494 μαθητές της τρίτης τάξης γυμνασίου. Πρέπει να σημειωθεί ότι το δείγμα ανήκει στην κατηγορία των δειγμάτων «μη – πιθανότητας». Με άλλα λόγια η μέθοδος επιλογής βασίζεται στο κριτήριο της ευκολίας μη διεκδικώντας την αντιπροσωπευτικότητα. Η επιλογή των μαθητών του Γυμνασίου έγινε με στόχο την καταγραφή της άποψης υπό διαμόρφωσης πολιτών. Με άλλα λόγια, επιδιώκει την καταγραφή κάποιων τάσεων αναφορικά με την πολιτική παιδεία και την πρόταση γενίκευσης της έρευνας σε τυχαίο διαστρωματωμένο δείγμα σε μια μελλοντική έρευνα για το ίδιο θέμα. Το φύλο των συμμετεχόντων στην έρευνα παρουσιάζεται στο επόμενο γράφημα:

Γράφημα 1. Το φύλο των μαθητών του δείγματος

Στο δείγμα των μαθητών το 33,2% ήταν αγόρια και το 66,8 κορίτσια. Τα γυμνάσια από όπου συλλέχθηκαν τα δεδομένα ανήκαν στις περιφερειακές ενότητες του Κιλκίς και της Θεσσαλονίκης. Ο γενικός βαθμός των μαθητών της προηγούμενης τάξης παρουσιάζεται στο ακόλουθο ιστόγραμμα:

Γράφημα 2. Ο βαθμός της προηγούμενης τάξης.

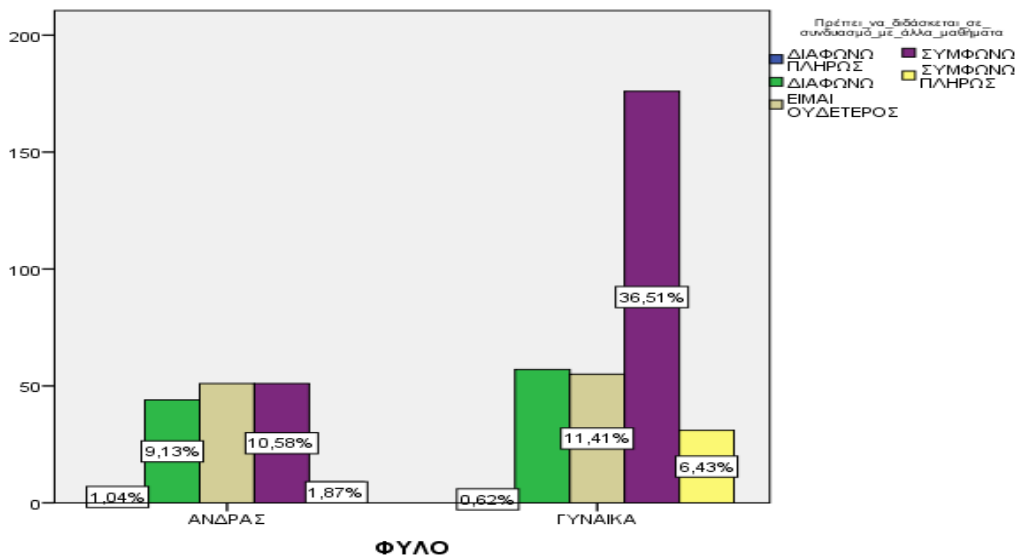
Έμφαση δόθηκε επίσης στο επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα και της μητέρας δεδομένου ότι η κοινωνικοποίηση και η πολιτικοποίηση των νέων ανθρώπων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την οικογένεια και τις παραστάσεις. Έτσι στο συγκεκριμένο δείγμα των μαθητών το 59,2% των πατέρων είχε απολυτήριο λυκείου, το 17,7% πτυχίο ανώτατης σχολής και ένα ποσοστό 10,1% είχε και μεταπτυχιακό. Αναφορικά με τη μητέρα το 36,4% είχε απολυτήριο λυκείου, και το 24,7% πτυχίο ανώτερης σχολής ενώ ένα ποσοστό 12,3% είχε και μεταπτυχιακό.

Αποτελέσματα έρευνας

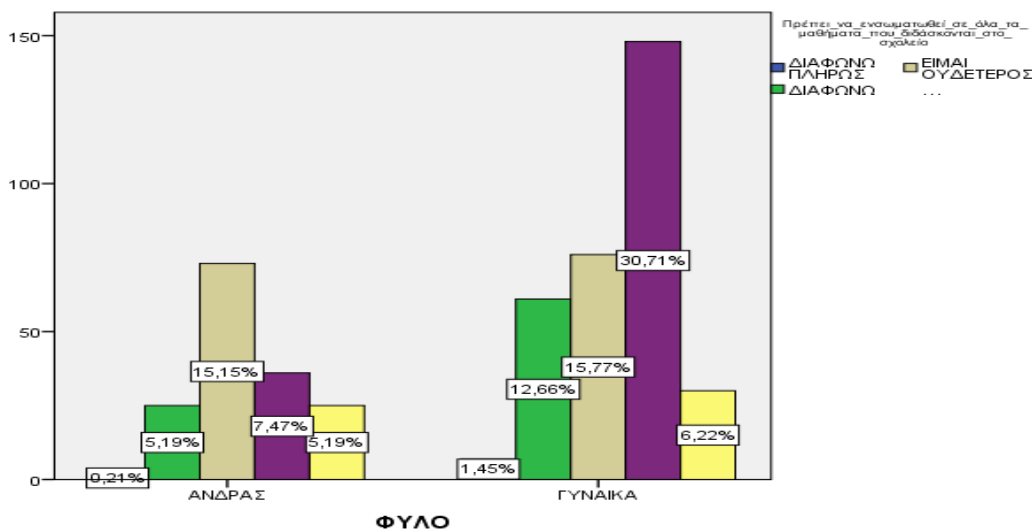
Στην αρχή συσχετίστηκε το φύλο των ερωτώμενων μαθητών με το αν θα πρέπει να διδάσκεται ως αυτόνομο μάθημα ή σε συνδυασμό με άλλα. Τα αποτελέσματα ήταν στατιστικά σημαντικά ($\chi^2=32477$, $df=4$, $p=0,000$) με τα κορίτσια να συμφωνούν ή να συμφωνούν πλήρως κατά 42,9% σε σύγκριση με το αντίστοιχο 12,45% των αγοριών ότι πρέπει να διδάσκεται σε συνδυασμό με άλλα μαθήματα. Το παραπάνω εύρημα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πάλι τα κορίτσια σε ποσοστό 36,93% σε σύγκριση με το αντίστοιχο 12,66% των αγοριών θα συμφωνούσαν ή θα συμφωνούσαν πλήρως με την ενσωμάτωση του μαθήματος σε όλα τα μαθήματα του σχολείου δείχνει μια διαφοροποίηση αναφορικά με τη σημασία που προσδίδουν στο μάθημα τα δύο φύλα. Τα κορίτσια δείχνουν να θεωρούν το μάθημα περισσότερο σημαντικό από ό,τι τα αγόρια δεδομένου ότι επιζητούν την διδασκαλία του και την εισαγωγή του διαθεματικά στο αναλυτικό πρόγραμμα. Πιθανώς, να είναι δείγμα μεγαλύτερης πολιτικής ωριμότητας αλλά κάτι τέτοιο αφήνεται προς διερεύνηση.

Γράφημα 3. Φύλο και διδασκαλία του μαθήματος σε συνδυασμό με άλλα μαθήματα

Γράφημα 4. Φύλο και ενσωμάτωση του μαθήματος σε όλα τα υπόλοιπα

Ένα επίσης ενδιαφέρον εύρημα της έρευνας αυτής ήταν η διαφοροποίηση των δύο φύλων αναφορικά με τη στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στο τι πρέπει να διδαχθεί. Τα κορίτσια έδειξαν να συμφωνούν ή να συμφωνούν πλήρως με τη διαπραγμάτευση ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και στους μαθητές για το τι πρέπει να διδαχθεί σε ποσοστό 42,3% συγκριτικά με το αντίστοιχο 15,35 % των αγοριών γεγονός που αναδεικνύει την αμφισβήτηση εκ μέρους των κοριτσιών της αποκλειστικής διαχείρισης του μαθήματος από τους εκπαιδευτικούς ($\chi^2=15970$, $df=4$, $p=0,003$).

Το παραπάνω εύρημα επιβεβαιώνει και το γεγονός ότι τα κορίτσια του δείγματος αμφισβητούν τη σημασία που δίνουν οι εκπαιδευτικοί ιθύνοντες

στην πολιτική παιδεία· ένα ποσοστό της τάξης του 47,09% συμφωνεί ή συμφωνεί πλήρως με την παραπάνω πρόταση σε σύγκριση με το αντίστοιχο 15,97% των αγοριών. Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω ευρημάτων δείχνει την τάση των αγοριών να συμφωνούν ή τουλάχιστον να υποστηρίζουν περισσότερο από τα κορίτσια τους θεσμούς στους οποίους στηρίζεται η εκπαιδευτική πολιτική της χώρας μας. Όμως μια τέτοια τακτική δίνει μικρά περιθώρια αυτενέργειας στους εκπαιδευτικούς τουλάχιστον για ένα μάθημα που είναι τόσο συμβατό με τη ρευστή πραγματικότητα της εποχής μας.

Η τάση των αγοριών για περισσότερη πολιτική συμμετοχή διαφαίνεται και από το επόμενο εύρημα σύμφωνα με το οποίο συμφωνούν ή συμφωνούν πλήρως σε ποσοστό 65% ότι η πολιτική παιδεία συμβάλλει στη συμμετοχή των μαθητών στην κοινότητα και στις πολιτικές δραστηριότητες σε σύγκριση με το αντίστοιχο 53,7% των γυναικών ($\chi^2=16383$, $df=4$, $p=0,000$). Το συγκεκριμένο συμπέρασμα σε σχέση με το γεγονός ότι πάλι τα αγόρια πιστεύουν σε ποσοστό 62% σε σύγκριση με το αντίστοιχο 35,9% των κοριτσιών ότι η πολιτική παιδεία συμβάλλει στον πατριωτισμό και στην ανάπτυξη της υπακοής των πολιτών μιας κοινωνίας αποτελεί ένδειξη μιας τάσης εργαλειακής χρήσης του συγκεκριμένου μαθήματος εκ μέρους των αγοριών. Με άλλους λόγους, δείχνουν να πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό από ό, τι τα κορίτσια ότι η σύνταξη με τα θεσμικά όργανα μπορεί να διαμορφώσει έναν ενεργό πολίτη.

Σε άλλο μήκος κύματος τα κορίτσια διαφαίνονται πιο συναισθηματικά δεδομένου ότι συμφωνούν ή συμφωνούν πλήρως σε ποσοστό 91,9% σε σύγκριση με το αντίστοιχο 56,2% των αγοριών ότι η πολιτική παιδεία συμβάλλει στην αύξηση της μέριμνας αναφορικά με ό, τι συμβαίνει σε άλλες χώρες. Το παραπάνω εύρημα συνδυάζεται και με το γεγονός ότι το 69,9% των κοριτσιών σε σύγκριση με το 49,4% των αγοριών πιστεύουν ότι το μάθημα της πολιτικής παιδείας προκρίνει τη συμμετοχή σε ειρηνικές διαδικασίες εναντίον νόμων που θεωρούνται άδικοι, με άλλα λόγια μιας ήπιας πολιτικής ανυπακοής. Επίσης και πάλι στο ίδιο πνεύμα, τα αγόρια συνδέουν το μάθημα με την προβολή της ανάγκης της στρατιωτικής θητείας με στόχο την υπεράσπιση της πατρίδας σε ποσοστό 33,1% σε σύγκριση με το αντίστοιχο 17,4% των κοριτσιών. Τα τελευταία συνδέουν από την πλευρά

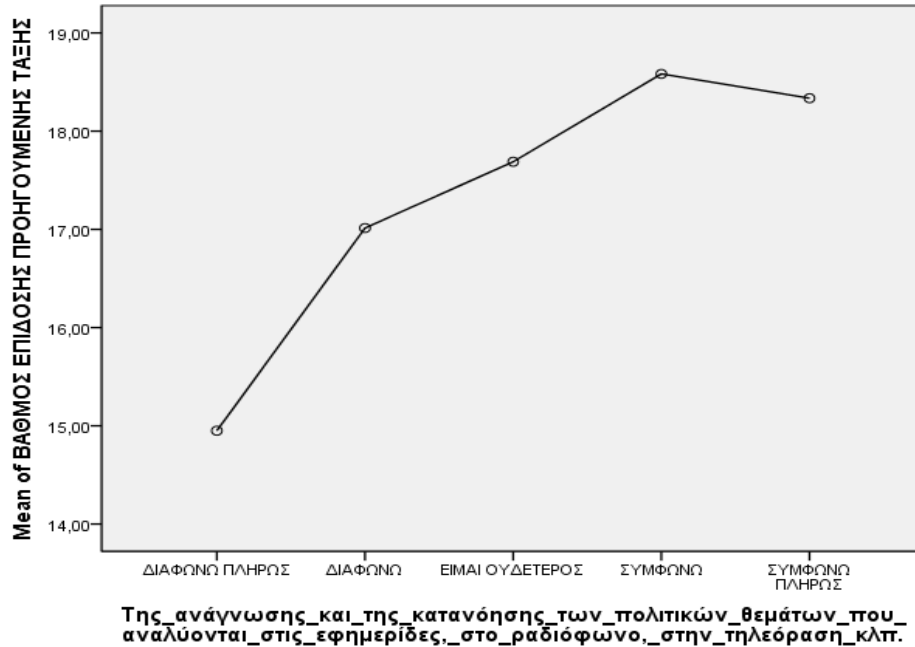
τους την πολιτική παιδεία με την προαγωγή της συμμετοχής σε δραστηριότητες που προάγουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε ποσοστό 44,1% σε σύγκριση με το 27,6% των αγοριών.

Η σχέση πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής εκπαίδευσης έχει συζητηθεί κατά καιρούς από πολλούς μελετητές και έχει προβληθεί η συνεισφορά της οικογένειας προσανατολισμού. Στην παρούσα εργασία εξετάστηκε η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου των γονέων στις απόψεις των ερωτώμενων αναφορικά με τη σημασία της πολιτικής εκπαίδευσης που λαμβάνουν στο σχολείο. Παρατηρήθηκε το γεγονός ότι όσο πιο μορφωμένος είναι ο πατέρας τόσο περισσότερο πιστεύουν οι μαθητές ότι το μάθημα της πολιτικής παιδείας συμβάλλει στην πολιτική ανάπτυξη τους. Πιο συγκεκριμένα το 94,3% των μαθητών με πατέρα κάτοχο πτυχίου ανώτατης σχολής συμφωνούσε ή συμφωνούσε πλήρως με την άποψη παραπάνω ($\chi^2=174441$, $df=24$, $p=0,000$). Το ίδιο ισχύει και για τη σημασία της πολιτικής παιδείας για τη χώρα μας. Οι ερωτώμενοι των οποίων ο πατέρας είναι κάτοχος πτυχίου ανώτατης σχολής σε ποσοστό 88,6% συμφωνούν ή συμφωνούν πλήρως με τη μεγάλη σημασία της πολιτικής εκπαίδευσης και της προαγωγής με αυτόν τον τρόπο της συμμετοχής των μαθητών στην κοινότητα και στις πολιτικές διεργασίες ($\chi^2=107806$, $df=18$, $p=0,000$).

Στη συνέχεια μελετήθηκε η σχέση του βαθμού επίδοσης της προηγούμενης τάξης με την άποψη που έχουν οι μαθητές αναφορικά με το μάθημα της πολιτικής παιδείας. Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι οι μαθητές με υψηλό απολυτήριο εξαίρουν τη σημασία του μαθήματος όχι για τις δεξιότητες που αυτό δίνει αναφορικά με τη γνώση του πολιτικού περιβάλλοντος και τη δυνατότητα έμπρακτης συμμετοχής στα κοινά αλλά για τον εργαλειακό του χαρακτήρα της παροχής δυνατότητας κατανόησης των ειδήσεων στην τηλεόραση, στο ραδιόφωνο ή στις εφημερίδες. Μπορεί φυσικά να ειπωθεί ότι αυτό είναι το πρώτο στάδιο πολιτικής συμμετοχής, όμως το γεγονός ότι το 38,5% είναι ουδέτερο και το 24,1% των ερωτώμενων διαφωνεί με τη διδασκαλία της πολιτικής παιδείας σε ένα πλαίσιο εκτός του αναλυτικού προγράμματος δείχνει μια έλλειψη κατανόησης της σημασίας του μαθήματος αυτού για τη διαμόρφωση της πολιτικής ταυτότητας των μαθητών. Η εμμονή στην εργαλειακή χρήση του μαθήματος αυτού, του στερεί την ουσιαστική

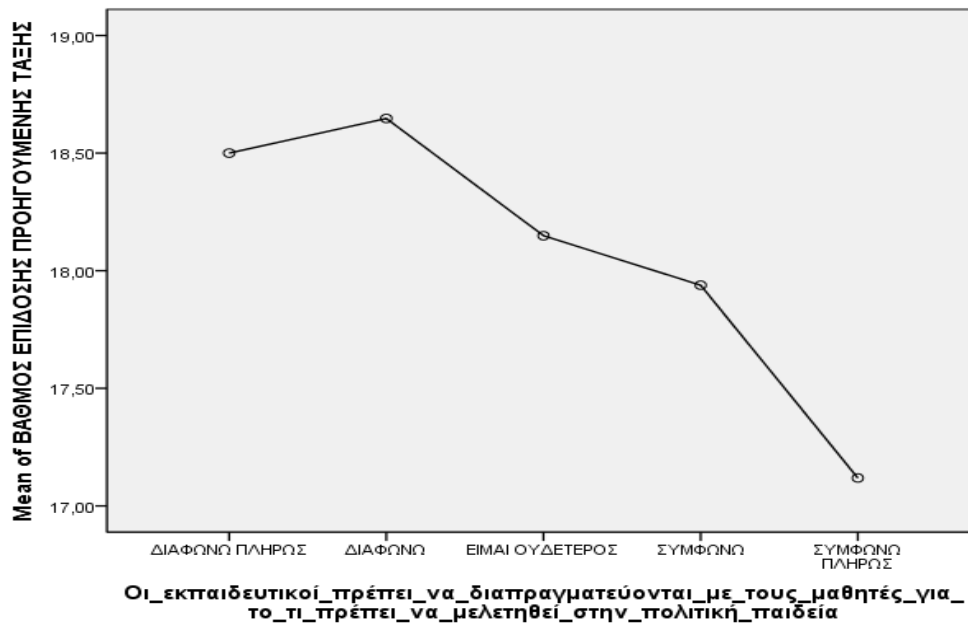
χρησιμότητα του που δεν είναι άλλη από την προαγωγή της ενεργούς πολιτικής συμμετοχής.

Γράφημα 5. Βαθμός επίδοσης και χρησιμότητα του μαθήματος της πολιτικής παιδείας

Στο ίδιο μήκος κύματος αναφέρεται και το ακόλουθο εύρημα σύμφωνα με το οποίο οι καλύτεροι μαθητές διαφωνούν με τη διαπραγμάτευση μαθητών και εκπαιδευτικών αναφορικά με το τι πρέπει να διδαχθεί στο μάθημα αυτό. Με άλλα λόγια, η άποψη των ερωτώμενων για το μάθημα είναι αυτή που ισχύει για όλα τα υπόλοιπα. Το ότι όμως δεν διαφοροποιείται υποβαθμίζει τη σημασία του, γεγονός που έχει συνέπειες για τη συμπεριφορά του ατόμου στη μετέπειτα ζωή του.

Γράφημα 6. Σχέση βαθμού απολυτηρίου και τρόπου διδασκαλίας της πολιτικής παιδείας.

Συζήτηση – Συμπεράσματα

Αναμφίβολα, η πολιτική συμμετοχή αποτελεί ίσως το σημαντικότερο παράγοντα της δημοκρατίας. Έχοντας αυτήν την αντίληψη ως βάση, το τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης έχει ξεκινήσει μια προσπάθεια για την προώθηση της πολιτικής εκπαίδευσης και παιδείας στα σχολεία με την εισαγωγή μαθημάτων σχετικών με τη διδασκαλία της Πολιτικής Παιδείας αλλά και με την εντρύφηση από πλευράς φοιτητών σε θέματα πολιτικής και σχολείου όπως για παράδειγμα οι καταλήψεις στα δημόσια σχολεία και οι εκπαιδευτικές πολιτικές.

Η έρευνα αυτή έδειξε σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους ερωτώμενους μαθητές. Οι μαθήτριες φάνηκαν να έχουν μια πιο προοδευτική οπτική για το μάθημα υποστηρίζοντας τη διαθεματικότητα και την αυτενέργεια των εκπαιδευτικών. Οι μαθητές αντίθετα φάνηκαν πιο προσκολλημένοι σε παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας γεγονός που καθιστά το μάθημα αναποτελεσματικό στο να επιτύχει το στόχο του που δεν είναι άλλος από την ενεργό πολιτική συμμετοχή. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η συσχέτιση του βαθμού απολυτηρίου με τις εξαρτημένες μεταβλητές.

Υπενθυμίζεται ότι το δείγμα της έρευνας αυτής δεν ήταν αντιπροσωπευτικό. Τα ευρήματα όμως παρόλα αυτά μπορούν να δώσουν μια εντύπωση για την πραγματικότητα στο εκπαιδευτικό σύστημα αναφορικά με την πολιτική εκπαίδευση. Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις υπόλοιπες παραμέτρους που αφορούν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (έμφαση στις πανελλαδικές εξετάσεις εισαγωγής στο Πανεπιστήμιο, χρόνια προβλήματα υλικοτεχνικής υποδομής, αλληπάλληλες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις κλπ.) αλλά και τη μειωμένη πολιτική συμμετοχή, η οποία φαίνεται από τα υψηλά ποσοστά πολιτικής αποχής στις εκλογές, κρίνεται απαραίτητη η αναδιαμόρφωση του συστήματος διδασκαλίας της πολιτικής παιδείας. Είναι άλλωστε αυτονόητη η σημασία του μαθήματος της πολιτικής παιδείας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η ανάγκη διαφοροποίησης του από τα υπόλοιπα. Πέρα από τις γνώσεις που παρέχει στους μαθητές αναφορικά με επίκαιρα θέματα της πραγματικότητας τους, καλλιεργεί επίσης και την ευαισθητοποίηση σε θέματα λήψης αποφάσεων και διοίκησης. Για να εμπνευστεί όμως αυτή η γνώση δεν είναι αρκετή η αποστήθιση όρων και εννοιών χωρίς την άμεση εφαρμογή τους σε πραγματικές συνθήκες. Άρα απαραίτητη προϋπόθεση επιτυχίας του μαθήματος αυτού είναι η σύνδεση του με δραστηριότητες εντός και εκτός σχολικού χώρου. Προς την κατεύθυνση αυτή κινείται το νέο σχολικό εγχειρίδιο της Β' Λυκείου *Σύγχρονος Κόσμος και Πολίτης*.

Ειδικότερα, σχετική έρευνα², η οποία εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, έδειξε ότι οι δραστηριότητες του μαθήματος συμβάλλουν στην ανανέωση των διδακτικών πρακτικών του/της εκπαιδευτικού (86,9% των αποκρινόμενων εκπαιδευτικών συμφώνησαν) ενώ παρέχουν παράλληλα δυνατότητες καινοτόμων δράσεων (84,9%) αλλά και ευελιξίας με βάση τις ανάγκες των μαθητών και μαθητριών (78,8%). Επίσης, το μάθημα συμβάλλει στην ενίσχυση των «ήπιων δεξιοτήτων» (soft skills) των μαθητών/μαθητριών ως προς τη συνεργασία (82,9%), την επίλυση προβλημάτων (68,7%) και την επικοινωνία (83,8%), αλλά και στην ενίσχυση

---

² http://www.iep.edu.gr/images/IEP/EPIDIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Grafeia/Diereynisis-apotimisis/2019/2019-09-23_apotimisi_syghronos_politis_dimokratia.pdf. Προσπελάστηκε στις 16/1/2020.

του ρόλου τους ως ενεργών πολιτών (78,3%). Κατά την άποψη των εκπαιδευτικών, το εκπαιδευτικό υλικό του μαθήματος ενέπλεξε τους μαθητές και τις μαθήτριες σε εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης της γνώσης (83,8%), δημιούργησε κίνητρα μάθησης (69,7%) και ενίσχυσε τον προβληματισμό τους ως προς τα σύγχρονα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα (85,8%).

Επιλογικά, κρίνεται απαραίτητη η ανανέωση του υπάρχοντος προσωπικού ή τουλάχιστον η κατάρτιση του ήδη υπάρχοντος σε θέματα πολιτικής εκπαίδευσης. Επειδή ο εκπαιδευτικός αποτελεί την αιχμή του δόρατος στην καθημερινή εκπαιδευτική και διδακτική πράξη, η ύπαρξη εξειδικευμένου προσωπικού μπορεί να σηματοδοτήσει την ευαισθητοποίηση των μαθητών και άρα των μετέπειτα πολιτών σε θέματα πολιτικών διαδικασιών, να αυξήσει την ενεργή πολιτική συμμετοχή μειώνοντας παράλληλα την πολιτική απάθεια η οποία αποτελεί τροχοπέδη στη δημοκρατία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Battistoni, R. M. (1985). *Public Schooling and the Education of Democratic Citizens*, Jackson: University Press of Mississippi.
- Bîrzea, C., Cecchini, M., Harrison, C., Krek, J., & Spajić-Vrkaš, V., (2005). *Tool for Quality Assurance of Education for Democratic Citizenship in Schools*. Paris: UNESCO, Council of Europe and CEPS. Προσπελάστηκε στις 11/9/2019
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/2006_4_Tool4_QA_EDC.pdf).
- Boyte, H. C., & N. N. Kari (1996). *Building America: The Democratic Promise of Public Work*, Philadelphia: Temple University Press
- Boyte, H. C. (2004). *Everyday Politics*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Callan, E. (1999). A Note on Patriotism and Utopianism, *Studies in Philosophy and Education*, 18: 197–201.

- Conover, P.J. & Searing, D. D. (2000). *A Political Socialization Perspective*, in L.M. McDonnell, P. M. Timpane, and R. Benjamin (eds.), *Rediscovering the Democratic Purposes of Education*, Lawrence, KS: University Press of Kansas, 91–124.
- Council of Europe, ed. (2002). *Stocktaking Research on Policies for Education for Democratic Citizenship and Management of Diversity in Southeast Europe. Regional Analysis and Intervention Proposals*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe, (2010b). *Recommendation 1849 (2008) For the Promotion of a Culture of Democracy and Human Rights through Teacher Education*. Strasbourg: Council of Europe.
- Damon, W. (2001). *To Not Fade Away: Restoring Civic Identity Among the Young*, in Diane Ravitch and Joseph P. Viteritti (eds.), *Making Good Citizens*. New Haven: Yale University Press, 122–141.
- Eurydice. (2005). *Citizenship Education at School in Europe*. Brussels: European Commission.
- Gollob, R, Krapf, P., & Weidinger, W (2010a). *Educating for Democracy. Background Materials on Democratic Citizenship and Human Rights Education for Teachers*. EDC/HRE Volume I. Strasbourg: Council of Europe.
- Gollob, R, Krapf, P., & Weidinger, W (2010b). *Taking Part in Democracy. Lesson Plans for Upper Secondary Level on Democratic Citizenship and Human Rights Education*. EDC/HRE Volume IV. Strasbourg: Council of Europe.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Third Edition. Cambridge: Polity.
- Hoskins, B. & Mascherini, M. (2009). Measuring Active Citizenship through the Development of a Composite Indicator. *Social Indicators Research* 90(3):459–88.
- Hoskins, B. (2006). *Working towards Indicators for Active Citizenship*. Report from the Active Citizenship for Democracy Conference. Προσπελάστηκε στις 11/9/2019 (<http://crell.jrc.ec.europa.eu/download/Conferences/conference%20report%20final3.pdf>).
- Norris, P. (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. New York: Cambridge University Press.
- OJ, (2007) C 300/01. Council Resolution of 15 November 2007 on Education and Training as a Key Driver of the Lisbon Strategy. *Official Journal of the European Union*. Προσπελάστηκε στις 11/9/2019 [93](http://eur-</p></div><div data-bbox=)

lex.europa.eu/LexUriServ/

LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:300:0001:0002:EN:PDF.

OJ, (2010). Joint Progress Report of the Council and the Commission on the Implementation of the 'Education and Training 2010 Work Programme. *Official Journal of the European Union*. Προσπελάστηκε στις 11/9/2019 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:117:0001:0007:EN:PDF>.

Schulz, W, Ainley, J., & Fraillon, J., Kerr, D., & Losito, B. (2010a). *ICCS 2009 International Report. Civic Knowledge, Attitudes, and Engagement among Lower-Secondary Students in 38 Countries*. Amsterdam: IEA.

Schulz, W, Ainley, J., & Fraillon, J., Kerr, D., & Losito, B. (2010b). *Initial Findings from the IEA International Civic and Citizenship Education Study*. Amsterdam: IEA. Προσπελάστηκε στις 12/9/2019 (http://iccs.acer.edu.au/uploads/File/Reports/ICCS_10_Initial_Findings.pdf).

Torney-Purta, J, Lehmann, R., Oswald, H., & Schulz, W. (2001). *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. Amsterdam: IEA.

Ματσαγγούρας, Ηλ. (2007). *Σχολικός Εγγραμματισμός. Λειτουργικός, Κριτικός, Επιστημονικός*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Παράρτημα

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΦΥΛΟ: Αγόρι 1   Κορίτσι 2

ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ:.....

1. Το Γυμνάσιο από το οποίο φοιτάς είναι:

1 Δημόσιο

2 Ιδιωτικό

2. Ποιος ήταν ο γενικός βαθμός επίδοσης της προηγούμενης τάξης σου;.....

3. Ποιες απ' τις παρακάτω δραστηριότητες κάνεις στον ελεύθερο σου χρόνο και πόσο συχνά;

	Καθημερινά	2-3 φορές την εβδομάδα	1 φορά την εβδομάδα	2-3 φορές το μήνα	Σπανιότερα ως ποτέ
Συναντώ φίλους και φίλες					
Κάνω κάποιο σπορ					
Παρακολουθώ αθλητικά θεάματα					
Βλέπω τηλεόραση					
Πηγαίνω σε cafe/μπαράκια					
Ακούω μουσική					
Παίζω κάποιο μουσικό όργανο					
Διαβάζω λογοτεχνικά βιβλία					
Διαβάζω βιβλία σχετικά με την επιστήμη μου					
Πηγαίνω στο θέατρο					
Συμμετέχω σε κάποια θεατρική ομάδα					
Πηγαίνω στον κινηματογράφο					
Μαθαίνω ξένες γλώσσες					
Ασχολούμαι με ηλεκτρονικό υπολογιστή (H/Y)					
Διαβάζω περιοδικά.					
Ποια;.....					
Διαβάζω εφημερίδες					
Ποιες;.....					
Άλλο κάτι. Τι;					

A. Η πολιτική παιδεία...

	Διαφωνώ πλήρως	Διαφωνώ	Είμαι ουδέτερος	Συμφωνώ	Συμφωνώ πλήρως
Πρέπει να διδάσκεται ως ιδιαίτερο μάθημα					
Πρέπει να διδάσκεται σε συνδυασμό με άλλα μαθήματα σχετικά με τις ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως ιστορία, γεωγραφία, θρησκευτικά, γλώσσες κλπ.					
Πρέπει να ενσωματωθεί σε όλα τα μαθήματα που διδάσκονται στο σχολείο					

Πρέπει να αποτελεί μια δραστηριότητα εκτός του αναλυτικού προγράμματος					
--	--	--	--	--	--

Β. Λόγοι ύπαρξης του μαθήματος της πολιτικής παιδείας

	Διαφωνώ πλήρως	Διαφωνώ	Είμαι ουδέτερος	Συμφωνώ	Συμφωνώ πλήρως
Υπάρχει ευρεία ομοφωνία στην κοινωνία μας αναφορικά με την αξία εκμάθησης της πολιτικής παιδείας					
Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να διαπραγματεύονται με τους μαθητές για το τι πρέπει να μελετηθεί στην πολιτική παιδεία					
Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να διδάσκουν την πολιτική παιδεία σύμφωνα με τις απαιτήσεις του αναλυτικού προγράμματος					
Αυτό που είναι σημαντικό στην πολιτική παιδεία δεν μπορεί να διδαχθεί στο σχολείο					
Λόγω των διαφωνιών και των συγκρούσεων στην κοινωνία αναφορικά με την πολιτική παιδεία, δεν μπορεί να υπάρξει συμφωνία για τι πρέπει να διδαχθεί					
Οι αλλαγές είναι τόσο μεγάλες τα τελευταία χρόνια, που οι εκπαιδευτικοί δεν ξέρουν τι να διδάξουν στο μάθημα της πολιτικής παιδείας					

Γ. Πόσο σημαντικό είναι το μάθημα της πολιτικής παιδείας

	Διαφωνώ πλήρως	Διαφωνώ	Είμαι ουδέτερος	Συμφωνώ	Συμφωνώ πλήρως
Η διδασκαλία της πολιτικής παιδείας μπορεί να κάνει τη διαφορά αναφορικά με την πολιτική ανάπτυξη των μαθητών					
Η διδασκαλία της πολιτικής παιδείας έχει μεγάλη σημασία για τη χώρα μας					
Τα σχολεία δεν σχετίζονται με την ανάπτυξη των στάσεων και των απόψεων των μαθητών αναφορικά με θέματα πολιτικοποίησης					
Οι εκπαιδευτικοί ιθύνοντες δίνουν λίγη σημασία στην πολιτική παιδεία					

Δ. Σε τι δόθηκε έμφαση στο δικό σου σχολείο αναφορικά με την πολιτική παιδεία

	Διαφωνώ πλήρως	Διαφωνώ	Είμαι ουδέτερος	Συμφωνώ	Συμφωνώ πλήρως
Γνώση για την κοινωνία					

Αυτόνομη (κριτική) σκέψη των μαθητών					
Συμμετοχή των μαθητών στην κοινότητα και στις πολιτικές δραστηριότητες					
Ανάπτυξη αξιών					

Ε. Τι πρέπει να μαθαίνουν οι μαθητές στο σχολείο

	Διαφωνώ πλήρως	Διαφωνώ	Είμαι ουδέτερος	Συμφωνώ	Συμφωνώ πλήρως
Ότι οι άνθρωποι έχουν διαφορετικές απόψεις					
Ότι οι μαθητές πρέπει να συνεργάζονται σε ομάδες μαζί με άλλους μαθητές					
Να συνεισφέρουν στην επίλυση προβλημάτων της κοινότητας					
Ότι πρέπει να είναι πατριώτες και υπάκουοι πολίτες της κοινωνίας					
Ότι πρέπει να προστατεύουν το περιβάλλον					
Ότι πρέπει να νοιάζονται για το τι συμβαίνει σε άλλες χώρες					
Ότι πρέπει να μάθουν για τη σημασία της ψήφου στις τοπικές και στις εθνικές εκλογές					

Ζ. Για να γίνουν καλοί πολίτες οι μαθητές πρέπει να αναγνωρίσουν τη σημασία

	Διαφωνώ πλήρως	Διαφωνώ	Είμαι ουδέτερος	Συμφωνώ	Συμφωνώ πλήρως
Της υπακοής του νόμου					
Της ανάγκης ψηφοφορίας στις εκλογές					
Της εργατικότητας					
Της συμμετοχής σε ειρηνικές διαμαρτυρίες εναντίον νόμων που θεωρούνται άδικοι					
Της γνώσης της ιστορίας της χώρας					
Της ανάγκης της στρατιωτικής θητείας με στόχο την υπεράσπιση της πατρίδας					
Της ανάγνωσης και της κατανόησης των πολιτικών θεμάτων που αναλύονται στις εφημερίδες, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση κλπ.					
Της συμμετοχής σε δραστηριότητες που βοηθούν αδύναμους ανθρώπους					

της κοινότητας					
Της επίδειξης σεβασμού σε κυβερνητικούς αξιωματούχους					
Της συμμετοχής σε δραστηριότητες που προάγουν τα ανθρώπινα δικαιώματα					
Της συμμετοχής σε πολιτικές συζητήσεις					
Της συμμετοχής σε δραστηριότητες που προστατεύουν το περιβάλλον					
Του να είναι πατριώτες και αφοσιωμένοι στην πατρίδα					

Τώρα θα θέλαμε μερικά συμπληρωματικά δημογραφικά δεδομένα:

Ποιο είναι ή ήταν το **επάγγελμα** του πατέρα σου;.....

(Αν άλλαξε περισσότερα από ένα επαγγέλματα, ανάφερε μόνο το κύριο επάγγελμα που ασκεί ή ασκούσε τελευταία. Περιγράψε όσο μπορείς ακριβέστερα το επάγγελμά του.

.....
 .....

Ποια είναι ή ήταν η **θέση** του πατέρα σου στο κύριο επάγγελμα του;

- 1 Αυτοαπασχολούμενος (δουλεύει για λογαριασμό του)
- 2 Ελεύθερος επαγγελματίας (γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός Πολυτεχνείου κ.τ.λ.)
- 3 Εργοδότης (απασχολεί για δικό του λογαριασμό το πολύ 5 άτομα)
- 4 Εργοδότης (απασχολεί για δικό του λογαριασμό πάνω από 5 άτομα)
- 5 Δημόσιος υπάλληλος σε κατώτερη θέση
- 6 Ιδιωτικός υπάλληλος σε κατώτερη θέση
- 7 Δημόσιος υπάλληλος σε μεσαία θέση
- 8 Ιδιωτικός υπάλληλος σε μεσαία θέση
- 9 Δημόσιος υπάλληλος σε ανώτερη θέση
- 10 Ιδιωτικός υπάλληλος σε ανώτερη θέση

Σε τι είδους επιχείρηση, ίδρυμα ή οργανισμό απασχολείται (ή απασχολούνταν) ο πατέρας σου;

(Περίγραψε με δικά σου λόγια):

.....
Εργάζεται η μητέρα σου;

2 ΝΑΙ   1 ΟΧΙ

Αν εργάζεται ή εργαζόταν, περίγραψε, όσο μπορείς ακριβέστερα, το κύριο **επάγγελμα** που ασκεί ή ασκούσε τελευταία:.....

Ποια είναι ή ήταν η **θέση** της μητέρας σου στο κύριο επάγγελμα της;

- 1 Αυτοαπασχολούμενος (δουλεύει για λογαριασμό του)
- 2 Ελεύθερος επαγγελματίας (γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός Πολυτεχνείου κ.τ.λ.)
- 3 Εργοδότης (απασχολεί για δικό του λογαριασμό το πολύ 5 άτομα)
- 4 Εργοδότης (απασχολεί για δικό του λογαριασμό πάνω από 5 άτομα)
- 5 Δημόσιος υπάλληλος σε κατώτερη θέση
- 6 Ιδιωτικός υπάλληλος σε κατώτερη θέση
- 7 Δημόσιος υπάλληλος σε μεσαία θέση
- 8 Ιδιωτικός υπάλληλος σε μεσαία θέση
- 9 Δημόσιος υπάλληλος σε ανώτερη θέση

10 Ιδιωτικός υπάλληλος σε ανώτερη θέση

Σε τι είδους επιχείρηση, ίδρυμα ή οργανισμό απασχολείται (ή απασχολούνταν) η μητέρα σου;
(Περίγραψε με δικά σου λόγια):

.....
.....

Τι επίπεδο εκπαίδευσης έχουν ή είχαν οι γονείς σου;

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ
• Απολυτήριο Δημοτικού	☐ 2	☐ 2
• Απολυτήριο Γυμνασίου	☐ 5	☐ 5
• Απολυτήριο Λυκείου	☐ 7	☐ 7
• Πτυχίο Ανώτερης Σχολής	☐ 9	☐ 9
• Πτυχίο Ανώτατης Σχολής	☐ 11	☐ 11
• Μεταπτυχιακό	☐ 12	☐ 12
• Διδακτορικό	☐ 13	☐ 13